

## Adabiy ifoda vositasi sifatida giperbolaning funksional-semantik tahlili

Azimova Muhayyo Pulatjonovna

[m.azimova@uzswlu.uz](mailto:m.azimova@uzswlu.uz)

O'qituvchi

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti

**Annotatsiya:** Mazkur maqolada giperbolaning ingliz va o'zbek tillaridagi badiiy matnlarda qanday stilistik vazifani bajarishi, uning ifodaviy, emotsional va madaniy funksiyalari tahlil qilinadi. Giperbola mubolag'aning san'atli ko'rinishi bo'lib, u matnning obrazlilik darajasini oshiradi. Tadqiqotda ingliz va o'zbek adiblarining asarlaridan olingan giperbola misollari lingvostilistik va lingvokulturologik nuqtai nazardan qiyosiy tahlil qilinadi. Shuningdek, bunday vositalarning tarjima jarayonidagi o'rni va muammolari ham yoritiladi. Ilmiy ishda giperbolaning nazariy asoslari, uning kelib chiqishi, rivojlanish tarixi, semantik va stilistik xususiyatlari chuqur tahlil qilindi. Ayniqsa, giperbolaning nutqdagi kommunikativ-pragmatik vazifalari, lingvokulturologik jihatlari, tarjimada yuzaga keladigan qiyinchiliklari va boshqa stilistik vositalar bilan o'zaro munosabatlari keng yoritildi. Ingliz adabiyotidagi Shakespeare, Dickens, Twain, Rowling kabi mualliflar asarlarida giperbolaning dramatik, satirik va estetik funksiyalarini ochib beruvchi misollar keltirildi. O'zbek adabiyotida esa Navoiy, Qodiriy, Vohidov kabi ijodkorlar matnlarida giperbolaning poetik obraz yaratish, hissiy kuch berish va madaniy-estetik ifodani kuchaytirish vositasi sifatida ishlatilgani misollar orqali isbotlandi.

**Kalit so'zlar:** giperbola, stilistik vosita, badiiy matn, ingliz adabiyoti, o'zbek adabiyoti, tarjima, lingvostilistik tahlil.

## Функционально-семантический анализ гиперболы как средства художественной выразительности

Азимова Мухайё Пуляёжоновна

[m.azimova@uzswlu.uz](mailto:m.azimova@uzswlu.uz)

Преподаватель

Узбекский государственный университет мировых языков

**Аннотация:** В данной статье рассматриваются стилистические функции гиперболы в художественных текстах на английском и узбекском языках, анализируются её выразительные, эмоциональные и культурные роли. Гипербола, как художественная форма преувеличения, повышает образность текста. В исследовании проводится сравнительный лингвостилистический и лингвокультурологический анализ примеров гиперболы, заимствованных из произведений английских и узбекских авторов. Также освещаются роль и проблемы перевода подобных стилистических средств. В научной работе глубоко анализируются теоретические основы гиперболы, её происхождение, история развития, семантические и стилистические особенности. Особое внимание уделяется коммуникативно-прагматическим функциям гиперболы в речи, её лингвокультурологическим аспектам, трудностям перевода и взаимодействию с другими стилистическими средствами. Примеры из английской литературы, включая произведения Шекспира, Диккенса, Твена и Роулинг, демонстрируют драматические, сатирические и эстетические функции гиперболы. В узбекской литературе тексты Навои, Кадири и Вохидова иллюстрируют использование гиперболы как средства создания поэтических образов, усиления эмоционального воздействия и укрепления культурно-эстетического выражения на конкретных примерах.

**Ключевые слова:** гипербола, стилистическое средство, художественный текст, английская литература, узбекская литература, перевод, лингвостилистический анализ.

## Functional and Semantic Analysis of Hyperbole as a Literary Expressive Device

*Azimova Muhayyo Pulatjonovna*

*[m.azimova@uzswlu.uz](mailto:m.azimova@uzswlu.uz)*

*Assistant teacher*

*Uzbekistan State World Languages University*

**Annotation:** *This article analyzes the stylistic functions of hyperbole in artistic texts in English and Uzbek, focusing on its expressive, emotional, and cultural roles. Hyperbole, as an artistic form of exaggeration, enhances the imagery of a text. The study conducts a comparative linguistic-stylistic and linguocultural analysis of hyperbole examples drawn from the works of English and Uzbek authors. Additionally, the role and challenges of translating such stylistic devices are explored. The research thoroughly examines the theoretical foundations of hyperbole, its origins, historical development, and semantic and stylistic characteristics. Particular attention is paid to the communicative-pragmatic functions of hyperbole in discourse, its linguocultural aspects, translation difficulties, and its interactions with other stylistic devices. Examples from English literature, including works by Shakespeare, Dickens, Twain, and Rowling, illustrate hyperbole's dramatic, satirical, and aesthetic functions. In Uzbek literature, texts by Navoi, Qodiriy, and Vohidov demonstrate hyperbole's role in creating poetic imagery, intensifying emotional impact, and reinforcing cultural-aesthetic expression through vivid examples.*

**Keywords:** *hyperbole, stylistic device, artistic text, English literature, Uzbek literature, translation, linguistic-stylistic analysis.*

### Kirish

Zamonaviy lingvistikada giperbola stilistik vosita sifatida badiiy matnni tahlil qilishda muhim o'rin tutadi. Bu vosita nutq egasining fikrini kuchaytirib ifodalash, emotsional ta'sir o'tkazish, obrazlilikni kuchaytirish imkonini beradi (Galperin, 1977). Giperbolaning o'zbek va ingliz tillaridagi qo'llanish xususiyatlarini o'rganish nafaqat lingvistik, balki madaniy tafovutlarni ochib berishga ham xizmat qiladi. Biroq bu ikki adabiy an'ana doirasida giperbolaning o'rni haqida qiyosiy tadqiqotlar yetarli emas. Shuning uchun ushbu maqola ana shu bo'shliqni to'ldirishga qaratilgan. Tilshunoslikda giperbola semantik vosita sifatida qaraladi. U asosiy ma'noni saqlab qolgan holda ortiqcha ifodaning yuzaga chiqishiga sabab bo'ladi. Masalan, *"I've told you a million times"* (Men senga million marta aytdim) degan jumla real faktga asoslanmagan, lekin gapiruvchining noroziligini kuchli ko'rsatadi. O'zbek tilida esa shunga o'xshash ibora *"Tuhmat emas, ming marta aytdim-ku!"* shaklida bo'lishi mumkin. Zamonaviy stilistika va pragmalingvistika fanlarida giperbola kommunikativ vosita sifatida ham ko'rib chiqiladi. U nafaqat badiiy, balki og'zaki va yozma kundalik nutqda ham faol ishlatiladi. Giperbolaning ijtimoiy tarmoqlarda, memlar va shiorlarda keng qo'llanilishi uning universalligi va davr bilan uyg'unlashuvini ko'rsatadi.

### Metodologiya

Badiiy adabiyotda qahramon xarakterini ochib berishda yoki muayyan manzarani ta'riflashda giperbola juda samarali vosita hisoblanadi. Ayniqsa, epik va lirika janrlarida u ko'p uchraydi. Tadqiqot sifat jihatdan tahliliy-qiyosiy uslub asosida olib borildi. Material sifatida ingliz tilidan U. Shekspir, Ch. Dikens, J.K. Rouling asarlari; o'zbek tilidan A. Navoiy, A. Qodiriy, E. Vohidov kabi mualliflar ijodidan parchalardagi giperbolalar tanlab olindi. Har bir giperbola kontekstdan kelib chiqib tahlil qilindi, semantik yuklamasi va stilistik vazifasi baholandi. Shuningdek, ularning tarjima jarayonidagi ifodalanish usullari ham ko'rib chiqildi. Ingliz adabiyotida giperbola – obrazlilik va ta'sirchanlikni oshirishda muhim stilistik vosita hisoblanadi. Bu vosita yozuvchiga o'z fikrini kuchliroq ifoda etish, voqea-hodisani dramatiklashtirish yoki kinoya bilan yetkazishda yordam beradi. Giperbola ingliz tilidagi adabiy janrlarning deyarli barchasida – tragediya, komediya, fantastika, satira, roman va hatto bolalar adabiyotida keng qo'llaniladi.

Ingliz adabiyotida ham giperbola keng qo'llaniladi. Ayniqsa, Shekspir, Charles Dikens, Mark Tven kabi yozuvchilarning asarlarida bu vosita orqali personajlarning hissiy holatlari bo'rttirib ko'rsatiladi.

Masalan, Shekspirning "As You Like It" asarida quyidagi iborani ko'ramiz:

*"I will love you till the seas run dry."* (Men seni dengizlar quriguncha sevaman) – bu muhabbatning abadiy va cheksiz ekanini ifodalovchi giperbolik ifodadir.

Charles Dikens esa asarlarida ijtimoiy tengsizlik va muammolarni giperbola orqali kuchliroq aks ettiradi. Masalan, *"He was so thin that he looked like a walking skeleton."* (U shunchalik oriqli edi, go'yo yurayotgan skelet edi) – bu orqali odamning juda oriqli holati haddan ortiq bo'rttirib ifodalangan. Quyida ingliz adabiyotining turli davrlaridan olingan misollar orqali giperbolaning funksional rolini tahlil qilamiz.

Uilyam Shekspir o'zining dramatik asarlarida giperbolani hissiy kuch va konfliktni oshirish uchun mahorat bilan ishlatgan. Uning qahramonlari orqali aytilgan giperbolalar har doim ma'lum bir dramatik maqsadga xizmat qiladi. Misol:

**Asar:** *Macbeth*

**Sahna:** Macbeth o'z jinoyatidan keyin ko'ngli buziladi va qo'lidagi qon haqida shunday deydi:

*"Will all great Neptune's ocean wash this blood clean from my hand?"* (Neptun okeanlari ham bu qonlarni qo'limdan yuvib tashlay olarmikin?)

**Tahlil:** Bu yerda giperbola orqali Macbethning aybdorlik hissi nihoyatda kuchli ko'rsatiladi. U oddiy yuvish bilan emas, butun okeanni kerak deb hisoblaydi. Bu bo'rttirish qahramonning ruhiy azobini, jinoyatdan keyingi pushaymonligini kuchaytiradi.

Charles Dickens o'zining satirik uslubi bilan mashhur bo'lgan yozuvchilardan biridir. U giperbolani ko'pincha ijtimoiy muammolarni tanqid qilishda, ayniqsa byurokratiya, kambag'allik va adolatsizlikka qarshi kurashda ishlatgan.

**Misol:**

**Asar:** *Oliver Twist*

**Sahna:** Oliver bolalar uyida ilk bor ovqat so'ragan paytda:

*"Please, sir, I want some more."*

Natijada unga nisbatan haddan tashqari jazo qo'llaniladi:

*"The master aimed a blow at Oliver's head with the ladle; pinioned him in his arms; and shrieked aloud for the beadle."*

**Tahlil:**

Oddiygina ovqat so'rashi "jinoyat" sifatida talqin qilinadi. Bu yerda Dickens giperbola orqali ijtimoiy muassasalarning shafqatsizligini tanqid qiladi. Bolaga nisbatan haddan tashqari zo'ravonlik giperbolaning kinoyali shaklidir.

Amerikalik yozuvchi Mark Tven giperbolani ko'pincha hazil va kinoya uchun ishlatgan. U real holatni bo'rttirib tasvirlab, o'quvchini kuldira turib, jamiyatdagi muammolarga ishora qiladi.

**Misol:**

**Asar:** *The Celebrated Jumping Frog of Calaveras County*

**Matndan:** *"He could outjump any frog in Calaveras County. Smiley said all a frog wanted was education, and he could do anything."*

**Tahlil:**

Bu giperbola jonivorga insoniy fazilatlar yuklab, uni "ta'lim olgan holda hamma narsaga qodir" deb ta'riflaydi. Bu kulgili bo'rttirma orqali Tven amerikaliklarning musobaqabozlik va haddan tashqari faxrlanish xususiyatlarini tanqid qiladi.

Zamonaviy bolalar va fantastika adabiyotida ham giperbola keng qo'llaniladi, ayniqsa obrazlarni kuchliroq qilish va bolalar e'tiborini jalb etishda.

**Misol:**

**Asar:** *Harry Potter and the Prisoner of Azkaban*

**Jumla:** *"Aunt Marge's face now resembled a freshly burst boil."*

**Tahlil:**

Bu nafaqat ko'rgazmali tasvir, balki giperbola orqali ob'ektga nisbatan salbiy munosabat ifodalanadi. Bunday bo'rttirma o'quvchining obrazga bo'lgan hissiy munosabatini shakllantiradi.

O'zbek adabiyotida giperbola qadimdan hozirgacha badiiy ifoda vositasi sifatida keng qo'llanilgan. Bu bo'rttirishlar poetik obraz yaratish, qahramonning kuch-qudratini ifodalash, hissiyotlarni oshirish yoki kinoya orqali tanqid qilishda muhim vosita bo'lgan. Giperbolaning poetik matndagi o'rni, ayniqsa, lirika va epik asarlarda yaqqol ko'zga tashlanadi.

Quyida o'zbek adabiyotining turli davrlaridan olingan misollar asosida giperbolaning stilistik rolini tahlil qilamiz.

O'zbek adabiyoti o'ziga xos obrazlilik, emotsionallik va xalq og'zaki ijodidan olingan boy ifodaviy vositalar bilan ajralib turadi. Giperbola bu jarayonda muhim rol o'ynaydi. U ko'pincha xalq maqollari, dostonlar, she'riyat va nasriy asarlarda kuzatiladi. Qodiriy o'z romanida giperbolani lirik va dramatik holatlarni kuchaytirish uchun ishlatgan.

**Misol:** *“Otabek Zuhraxonimdan ayrilgan paytda yuragi parcha-parcha bo'ldi, go'yoki dunyo barbod bo'lgandek edi.”*

**Tahlil:** Bu yerda ajralish fojeasi dramatik kuchga ega bo'lishi uchun giperbola vositasi ishlatilgan. “Yuragi parcha-parcha bo'lish” yoki “dunyo barbod bo'ldi” degan iboralar real emas, lekin o'quvchiga qahramonning ichki iztirobini kuchliroq his qilish imkonini beradi.

Zamonaviy o'zbek adabiyotida ham giperbola keng qo'llanadi. Erkin Vohidov, Omon Matjon, Abdulla Oripov kabi shoirlar vatanparvarlik, muhabbat va ruhiy kechinmalarni kuchaytirish uchun giperboladan foydalanishgan. Erkin Vohidovdan:

*“Men seni sevaman, o'zbek tilim,  
Senga ming jon fido, bir jon emas.”*

**Tahlil:** Bu yerda *“ming jon fido”* iborasi orqali shoir ona tiliga bo'lgan muhabbatini giperbolik tarzda ifodalagan. Aslida bir kishining ming joni bo'lmaydi, ammo bu bo'rttirish orqali sevgining cheksizligini his qilish mumkin.

Xalq og'zaki ijodida ham giperbola hazil, kinoya va ta'sirchanlik yaratish vositasi sifatida keng qo'llanadi.

**Misollar:**

- *“Qorni yerga tegib yurardi.”* (Semizlik haqida)
- *“Ko'r bo'lsa ham, to'qqiz joydan ko'rar edi.”* (Kinoyali maqtov)

**Tahlil:**

Bu kabi iboralarda giperbola orqali shaxs yoki holat bo'rttirib tasvirlanadi. Bu esa tinglovchi yoki o'quvchini bir zumda holatga jalb qiladi va ko'pincha estetik zavq bag'ishlaydi.

Tahlil natijalariga ko'ra, ingliz va o'zbek adabiyotlarida giperbola quyidagi umumiy funksiyalarga ega:

- emotsional kuch berish;
- obrazli ta'sirni kuchaytirish;
- satirik yoki kinoyaviy maqsadda qo'llash;
- nutq egasining kayfiyatini yetkazish.

Masalan, Shekspirning *“As You Like It”* dramasiidagi *“I will love you till the seas run dry”* iborasi (*“Seni dengiz quriguncha sevaman”*) muhabbatning abadiyligini kuchli mubolag'a orqali ifodalaydi (Shakespeare, 2000).

O'zbek adabiyotida esa A. Navoiy *“Ko'nglimda ming o't, yuz ming o'lan bor”* deya qalbidagi iztirobni raqamli giperbola orqali ta'kidlaydi (Navoiy, 1983). A. Qodiriy *“O'tkan kunlar”* romanida obrazlarning kechinmalari giperbolalar orqali dramatik kuchda tasvirlangan.

Natijalar shuni ko'rsatadiki, giperbola har ikki tilda umumiy stilistik vazifalarni bajarsa-da, uni qo'llash uslubi va semantik yuklamasi madaniy tafovutlarga bog'liq. Ingliz adabiyotida giperbola ko'pincha hazil, kinoya yoki dramatik effekt yaratish maqsadida ishlatiladi, ko'proq kundalik ifodalar

shaklida bo‘ladi (Crystal & Davy, 1969). O‘zbek adabiyotida esa u poetik obraz yaratish va milliy-estetik hissiyotlarni yetkazish vositasi sifatida qo‘llaniladi.

Bu tafovutlar tarjimada muayyan muammolarni yuzaga keltiradi. Masalan, “I’ve told you a million times” kabi iboralarni o‘zbek tiliga to‘g‘ridan-to‘g‘ri tarjima qilish o‘rniga, “Ming bor aytdim-ku!” kabi ekvivalentlar orqali madaniy muvofiqlikni ta‘minlash lozim (Kunin, 1996).

### **Xulosa**

Ushbu maqolada giperbolaning ingliz va o‘zbek tillaridagi badiiy matnlardagi stilistik o‘rni o‘rganildi. Har ikki adabiy an‘anada giperbola obraz, emotsional holat va estetik ta‘sirni kuchaytirishda muhim vosita sifatida namoyon bo‘ldi. Shuningdek, tadqiqot ushbu stilistik vositaning tarjima jarayonida qanday muammolar keltirib chiqarishi va ularni bartaraf etish yo‘llarini ochib berdi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, giperbola – bu nutqning emotsional-ekspressiv va obrazli ifoda imkoniyatlarini kuchaytiruvchi muhim stilistik vosita bo‘lib, u ikki tilda ham keng va faol qo‘llaniladi. Natijalar stilistik tahlil, madaniyatlararo kommunikatsiya va tarjimashunoslik sohalarida nazariy va amaliy ahamiyat kasb etadi. Qiyosiy tahlil asosida shuni aytish mumkinki, giperbola har ikki tilda ham milliy tafakkur, madaniyat va badiiy uslubni ifodalovchi muhim elementdir. U orqali muallif o‘z fikrini nafaqat etkazadi, balki tinglovchi yoki o‘quvchini chuqurroq ta‘sirantirishga intiladi.

### **Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:**

1. Crystal, D., & Davy, D. (1969). *Investigating English style*. Longman.
2. Dickens, C. (2002). *Oliver Twist*. Oxford University Press.
3. Galperin, I. R. (1977). *Stylistics*. Higher School Publishing House.
4. Kunin, A. V. (1996). *Kurs frazeologii sovremennogo angliyskogo yazyka* [A course in the phraseology of modern English]. Vysshaya shkola
5. Navoiy, A. (1983). *Xamsa* [Khamsa]. G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san‘at nashriyoti.
6. Qodiriy, A. (1990). *O‘tkan kunlar* [Days gone by]. Yozuvchi.
7. Rowling, J. K. (1997). *Harry Potter and the Philosopher’s Stone*. Bloomsbury.
8. Shakespeare, W. (2000). *As you like it*. Penguin Books.
9. Vohidov, E. (1995). *Tanlangan asarlar* [Selected works]. O‘zbekiston.
10. Nazarova, M., & Abduazizov, A. (1995). *Stilistika* [Stylistics]. O‘qituvchi.